

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

ENGLAND CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND
EDUCATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific conference – London, England, 2026. Issue 6

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION**». Which took place in London 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI: SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA ILMIY TARAQQIYOTI

Ulashova Dilafuz

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti,

Tarjimonlik fakulteti, 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilshunosligining shakllanish tarixi, nazariy asoslari hamda zamonaviy rivojlanish bosqichlari keng yoritiladi. Tilshunoslikning asosiy bo‘limlari, ularning o‘zbek tili tizimidagi o‘rni, tilshunos olimlarning ilmiy qarashlari va zamonaviy lingvistik yo‘nalishlarning mazmun-mohiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘zbek tilshunosligining bugungi taraqqiyot bosqichida kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, pragmatika, sotsiolingvistika va korpus tilshunosligi kabi zamonaviy yo‘nalishlarning ahamiyati haqida nazariy ma’lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, lingvistika, o‘zbek tili, grammatika, fonetika, morfologiya, sintaksis, leksikologiya, stilistika, pragmatika, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, korpus tilshunosligi.

Til insoniyatning eng buyuk ma’naviy boyligi va ijtimoiy taraqqiyotining asosiy vositalaridan biridir. Inson tafakkuri, dunyoqarashi, his-tuyg‘ulari va madaniy qadriyatlari aynan til orqali namoyon bo‘ladi. Har bir xalqning milliy o‘zligi, tarixiy xotirasi va ma’naviy merosi uning tilida aks etadi. Shu sababli til faqat aloqa vositasi emas, balki jamiyat taraqqiyoti va milliy tafakkurning muhim ko‘zgusi ham hisoblanadi.

Tilni ilmiy jihatdan o‘rganadigan fan tilshunoslik yoki lingvistika deb ataladi. Tilshunoslik tilning kelib chiqishi, rivojlanishi, ichki tuzilishi, grammatik qurilishi, lug‘at tarkibi va jamiyatdagi vazifasini o‘rganadi. Ushbu fan insoniyat tarixida juda qadimdan shakllangan bo‘lib, Sharq va G‘arb olimlari tomonidan turli davrlarda rivojlantirib borilgan.

O‘zbek tilshunosligi esa umumiy tilshunoslik nazariyalarini o‘zbek tili misolida tadqiq qiluvchi ilmiy yo‘nalishdir. Bugungi kunda o‘zbek tilshunosligi fonetika, grammatika, leksikologiya, stilistika, pragmatika va sotsiolingvistika kabi ko‘plab sohalarni qamrab olgan holda rivojlanmoqda.

O‘zbek tilshunosligining tarixiy ildizlari qadimgi turkiy tilshunoslik an’analari bilan chambarchas bog‘liqdir. Turkiy xalqlarning tili va yozuvi haqidagi dastlabki ilmiy qarashlar qadimgi turkiy bitiklarda uchraydi. Ayniqsa, Orxon-Enasoy yodgorliklari turkiy tillarning qadimgi grammatik va leksik tizimini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

XI asrga kelib buyuk alloma Mahmud Koshg'ariy tomonidan yaratilgan "Devonu lug'otit turk" asari turkiy tillarning ilk mukammal lug'ati va grammatik tavsifi sifatida tarixda alohida o'rin egalladi. Ushbu asarda turkiy tillarning fonetik xususiyatlari, grammatik qurilishi, shevalari va lug'aviy boyligi keng tahlil qilingan. Mahmud Koshg'ariy nafaqat tilshunos, balki etnograf va tarixchi sifatida ham turkiy xalqlarning madaniy hayoti haqida muhim ma'lumotlar qoldirgan.

XV asrda Alisher Navoiy tilshunoslik tarixida muhim nazariy qarashlarni ilgari surdi. Uning "Muhokamat ul-lug'atayn" asari turkiy tilning ilmiy himoyasiga bag'ishlangan bo'lib, unda turkiy tilning fors tilidan qolishmasligi ilmiy dalillar bilan asoslab berilgan. Navoiy turkiy tilning boy leksik imkoniyatlari, uslubiy qudrati va grammatik mukammalligini ko'rsatib berdi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib o'zbek tilshunosligi yangi bosqichga ko'tarildi. Jadid ma'rifatparvarlari tilni milliy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida baholadilar. Fitrat, Elbek, Abdulla Avloniy, G'ozim Olim Yunusov kabi olimlar o'zbek tilining grammatik tizimi, imlo qoidalari va uslubiy xususiyatlarini ilmiy jihatdan o'rganishga kirishdilar.

Sovet davrida o'zbek tilshunosligi ilmiy tizim sifatida shakllandi. Bu davrda A. G'ulomov, Sh. Shoabdurahmonov, U. Tursunov, G'. Abdurahmonov, A. Hojiyev, M. Mirtojiyev kabi olimlar o'zbek tilining grammatik va leksik tizimini chuqur tadqiq etdilar. Ayniqsa, A. G'ulomov o'zbek nazariy grammatikasining asoschilaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Til murakkab tizim bo'lgani sababli uni turli yo'nalishlarda o'rganish zarur bo'ladi. Shu bois tilshunoslik bir necha mustaqil bo'limlarga bo'linadi.

Fonetika tilning tovush tizimini o'rganadi. Nutq tovushlarining hosil bo'lishi, talaffuzi, akustik xususiyatlari va ohang tizimi fonetikaning asosiy tadqiqot obyektidir. Inson nutqi tovushlar asosida shakllanadi va har bir tilning o'ziga xos fonetik tizimi mavjud bo'ladi.

Masalan, o'zbek tilidagi unli va undosh tovushlarning talaffuzi, urg'u va intonatsiya masalalari fonetika tomonidan o'rganiladi.

Leksikologiya tilning lug'at boyligini o'rganadigan bo'limdir. U so'zlarning ma'nosi, kelib chiqishi, qo'llanish xususiyatlari va tarixiy taraqqiyotini tadqiq qiladi.

Leksikologiyaning tarkibiga: semasiologiya, etimologiya, frazeologiya, onomastika, leksikografiya kiradi.

O'zbek tilining lug'at boyligi qadimiy turkiy, arab, fors-tojik va rus tillari bilan tarixiy aloqalar natijasida shakllangan.

Morfologiya soʻzlarning grammatik shakllari va tuzilishini oʻrganadi. Soʻz turkumlari, grammatik kategoriyalar va qoʻshimchalar tizimi ushbu boʻlimning asosiy tadqiqot obyektidir. Masalan: ot; sifat; son; olmosh; feʼl.

Oʻzbek tili agglutinativ til boʻlgani sababli qoʻshimchalar tizimi morfologiyada alohida ahamiyatga ega.

Sintaksis soʻz birikmalari va gaplarning tuzilishini oʻrganadi. Gap boʻlaklari, qoʻshma gaplar va sintaktik munosabatlar sintaksisning asosiy masalalaridan hisoblanadi. Masalan: sodda gap; qoʻshma gap; ergash gap; uyushiq boʻlaklar. Sintaksis tilning grammatik qurilishida muhim oʻrin tutadi.

Stilistika tilning uslubiy imkoniyatlarini oʻrganadi. Har bir nutq uslubi oʻziga xos til birliklariga ega boʻladi. Asosiy uslublar: ilmiy uslub; badiiy uslub; publitsistik uslub; rasmiy uslub; soʻzlashuv uslubi.

Bugungi kunda oʻzbek tilshunosligi jahon lingvistikasining zamonaviy nazariyalari bilan uygʻunlashib rivojlanmoqda. Ayniqsa, yangi lingvistik yoʻnalishlar tilni chuqurroq va kengroq tahlil qilish imkonini bermoqda.

Kognitiv tilshunoslik til va inson tafakkuri oʻrtasidagi munosabatni oʻrganadi. Bu yoʻnalishda til birliklari inson ongida qanday aks etishi va qanday maʼno hosil qilishi tahlil qilinadi.

Masalan, “ona”, “uy”, “vatan” kabi tushunchalar inson ongida hissiy va madaniy assotsiatsiyalarni uygʻotadi.

Lingvokulturologiya til va madaniyatning oʻzaro bogʻliqligini tadqiq qiladi. Har bir xalqning urf-odatlar va mentaliteti uning tilida aks etadi. Masalan: “mehmondoʻstlik”; “hashar”; “oq yoʻl”. Bu birliklar oʻzbek xalqining milliy qadriyatlarini ifodalaydi.

Pragmatika nutqning yashirin maʼnolari va kommunikativ vazifalarini oʻrganadi. Inson nutq jarayonida nafaqat axborot beradi, balki maʼlum maqsadni ham koʻzlaydi.

Masalan, “Eshik ochiq ekan” gapining maʼnosi ayrim vaziyatlarda “Eshikni yopib qoʻying” mazmunini ham anglatishi mumkin.

Sotsiolingvistika til va jamiyat oʻrtasidagi munosabatni oʻrganadi. Tilning yosh, jins, kasb va ijtimoiy qatlamlarga koʻra oʻzgarishi ushbu yoʻnalishning asosiy masalalaridan biridir.

Korpus tilshunosligi kompyuter texnologiyalari yordamida katta hajmdagi matnlarni tahlil qilishga asoslanadi. Bu yoʻnalish orqali: soʻzlarning qoʻllanish chastotasi; grammatik birliklarning faoliyati; uslubiy xususiyatlar aniqlanadi. Bugungi kunda elektron lugʻatlar, avtomatik tarjima tizimlari va sunʼiy intellekt

asosidagi lingvistik dasturlar o‘zbek tilshunosligining rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilshunosligi uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan va bugungi kunda jadal rivojlanayotgan muhim ilmiy sohalardan biridir. Mahmud Koshg‘ariy, Alisher Navoiy, Fitrat, A. G‘ulomov kabi buyuk olimlarning ilmiy merosi o‘zbek tilshunosligining nazariy asoslarini yaratdi. Hozirgi davrda esa kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, pragmatika va korpus tilshunosligi kabi zamonaviy yo‘nalishlar ushbu fanning yanada rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Tilni chuqur o‘rganish va uni rivojlantirish milliy madaniyat va ma‘naviy merosni asrashning muhim omillaridan biridir. Shu sababli o‘zbek tilshunosligini rivojlantirish, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va yosh avlodning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeiini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son Farmoni.
2. To‘ychiboev B. Tarixiy raqamlar. – Guliston: Ziyo, 2011.
3. Abdurahmonov F., Shukurov Sh. O‘zbek tili tarixiy grammatikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1973.
4. Mahmudov N. Tilning mukammal sirlari. – Toshkent: Noshir, 2013.

